

**O'QITUVCHI VA O'QUVCHI O'RTASIDAGI PSIXOLOGIK
MUNOSABATLAR YAXSHILASH**

Rajabova Visola Sadriddinovna

ANNOTATSIYA: *O'quvchilar bilan muomala qilish pedagogning o'z tarbiyalanuvchilari bilan muloqot olib borish mahoratini taqozo etadi. Biz uchun esa so'zlashishni bilish lozim. So'zlashishni, muloqot olib borishni doimo o'rganib borishi lozim. U darsni samarali olib borishni, so'zlashishni bilishi, suhbat, leksiya, hikoya qilish kabi usullaridan foydalanishi, umuman butun ta'lim-tarbiya jarayonida o'quvchilar bilan muloqotni yo'lga qo'ya olishi lozim. O'qituvchining o'quvchining muloqotga psixologik tayyorligini tushunish zarurligiga alohida e'tibor qaratiladi, bu o'qituvchining diqqatni faollashtirish usullaridan foydalanishi, samimiyligi, xushmuomalaligi va suhbatdoshni tinglash qobiliyati bilan yordam beradi.*

Kalit so'zlar: *muloqot, so'z, shaxs, pedagogika, o'quvchi.*

Ma'lumki, o'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi ijobiy munosabatlar o'quvchilarga maktab ta'lim muhitida o'zini psixologik himoyalanganligini his qilish imkonini beradi va muhim va ijtimoiy akademik ko'nikmalarni rivojlantirish uchun qulay shart-sharoitlar yaratadi. Bundan tashqari, o'quvchilarning o'qituvchilari bilan ijobiy munosabatlari faol ijtimoiy-emotsional rivojlanish jarayonini, shu jumladan tengdoshlar bilan munosabatlarni va o'z-o'zini hurmat qilishni rivojlantirishni qo'llab-quvvatlaydi. O'qituvchi va talaba munosabatlari orqali o'quvchilar tegishli xulq-atvorni - tegishli ijtimoiy me'yorlar va qoidalarni o'rganadilar va nisbatan maqbul akademik yutuqlarni namoyish

etadilar. E'tibor bering, o'smirlar salomatligi bo'yicha Milliy bo'ylama tadqiqotga ko'ra, maktab o'quvchilari o'qituvchilar bilan yaqinroq aloqada bo'lganligi sababli, hissiy charchoq, o'z joniga qasd qilish g'oyalari, o'z joniga qasd qilish xatti-harakatlari, urush va giyohvandlik darajasi pastroqdir. Demak, "o'qituvchi-shogird" tizimidagi ijobiy munosabat, kuzatishlarga ko'ra, o'zaro bog'liq oqimlar, tushunish, iliqlik, yaqinlik, ishonch, g'amxo'rlik, hamkorlik va ochiq muloqot bilan tavsiflanadigan munosabatlar shaklidir. Bundan tashqari, ijobiy o'qituvchi va talaba munosabatlari hurmat, xushmuomalalik va mas'uliyatni rivojlantirishni o'z ichiga oladi, bu esa o'z navbatida o'quvchilarga sinfdagi o'ziga xosligini bilish imkonini beradi.

Bizning fikrimizcha, o'qituvchilar ayniqsa psixologik bilimlarga muhtoj. Uy o'qituvchisi K.D. Ushinskiy ta'kidlaganidek, agar biz "bolani har tomonlama tarbiyalamoqchi bo'lsak, uni har tomonlama o'rganishimiz kerak". O'qituvchi bola rivojlanishining umumiy qonuniyatlarini, uning qobiliyatlari, qiziqishlari, moyilliklari va boshqa individual va shaxsiy xususiyatlarini rivojlantirishning psixologik qonuniyatlarini chuqur bilsagina, o'quvchilarni to'g'ri o'rgana oladi. "O'qituvchining roli juda ko'p oshadi; bu undan eng yuqori professionallikni talab qiladi - talabalar bilan munosabatlarni hayotning ijodiga aylantirish qobiliyati". O'qituvchi tomonidan tashkil etilgan har qanday faoliyatning samaradorligi nafaqat fan texnologiyalarini o'ylangan holda tanlash, balki o'quvchilar bilan hissiy aloqalarni boshqarish, pedagogik jihatdan mos keladigan munosabatlar tizimini ijodiy qurish, yuzaga keladigan qarama-qarshilik va ziddiyatlarni konstruktiv hal qilish qobiliyati bilan ham belgilanadi. Zamonaviy o'qituvchining kasbiy mahorati uning kommunikativ muammolarni intuitiv ravishda emas, balki ongli darajada, psixologik va pedagogik qonunlarni bilishga tayangan holda hal qilishida namoyon bo'ladi.

"O'qituvchi shaxsining kasbiy yo'nalishini baholash" so'rovnomasi. Ko'pincha amaliy maktab psixologlari o'qituvchining kasbga jalb qilish darajasini baholash, kasbiy faoliyatning shaxsga ta'sir qilish mexanizmlarini aniqlash

muammosiga duch kelishadi. Biroq, o'qituvchilarni yozish uchun juda ko'p sonli mezonlar va asoslarning mavjudligi ko'pincha bu qidiruvni murakkablashtiradi. Shu bilan birga, ba'zi o'qituvchilar o'zlari uchun mutlaqo boshqa faoliyat yo'nalishlarini topish orqali muvaffaqiyatga erishadilar: biri yoshlarga do'st va maslahatchi sifatida, ikkinchisi a'lo o'quvchilarda mustaqil va jasoratli fikrlashni rivojlantirishga ko'maklashish orqali, ba'zilari esa kamchiliklarning sabablarini bartaraf etish orqali muvaffaqiyatga erishadi. zaif talabalarda. Bu turlardan biri boshqasidan yaxshiroq deb aytish mumkin emas: ularning barchasi zarur.

O'qituvchilarga taklif qilingan psixologik o'yinlar hissiy jihatdan muhim vaziyatlarda ichki nazoratni amalga oshirish qobiliyatini rivojlantirishga xizmat qildi. O'quv muhitida mashg'ulotlar o'tkazish o'qituvchining o'z faoliyatiga nisbatan aks ettiruvchi pozitsiyasini mustahkamlashga yordam berdi. Guruh ishining afzalligi - uzluksiz fikr-mulohazalarni olish imkoniyati. Har qanday ta'lim jarayoni, agar uning natijasini samarali teskari aloqa orqali kuzatish mumkin bo'lsa, mantiqiy bo'ladi. Treningda ishtirok etish o'qituvchilarga o'quvchilar bilan ta'lim ob'ekti sifatida emas, balki birgalikdagi faoliyat sub'ektlari sifatida haqiqiy munosabatlarni saqlashga imkon berdi. O'quv jarayonida muammoli vaziyatlarni modellashtirish usuli ayniqsa samarali bo'ldi, bu erda o'qitish faoliyatidagi ziddiyatli o'zgarishlarni hal qilish taklif qilindi. Birlamchi tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, barcha o'qituvchilar o'z fanlari bo'yicha bilimdonlar sifatida namoyon bo'ladilar, gnostik komponent hissiy va xulq-atvor komponentlariga nisbatan eng katta ahamiyatga ega. Shaxsning kasbiy yo'nalishini baholash bir nechta omillarning jiddiyligini ko'rsatdi: ma'qullash uchun motivatsiya, ochiqlik, tashkilotchilik, mavzuga e'tibor, aql-zakovat, bu so'rovda qatnashgan o'qituvchilarning ko'p qirrali xususiyatini ko'rsatadi. Pedagogik muloqotning yetakchi uslubi sifatida demokratik uslub tanlandi; Mojarolar darajasini baholash xushmuomalalik, tinchliksevarlik, nizolar va mojarolardan ehtiyotkorlik bilan qochish, uyda va ishda tanqidiy vaziyatlardan qochish qobiliyatini ko'rsatdi. Dasturni sinovdan o'tkazgandan so'ng, "o'qituvchi-talaba" tizimidagi munosabatlarni o'zgartirdi: "O'qituvchi-talaba" so'rovnomasiga

ko'ra, tadqiqot yana uchta guruhda (ma'muriyat, talabalar, o'qituvchilar jamoasi) amalga oshirildi. Gnostik komponent qiymatining pasayishi hissiy va xulq-atvor komponentlari foydasiga qayd etildi. Bu ko'rsatkichlar o'qituvchi-shogird tizimidagi munosabatlarning haqiqiy yaxshilanishini isbotlaydi. Mustaqil xarakteristikalar usulini takroran qo'llash shuni ko'rsatdiki, o'quvchilar o'zlari va o'qituvchilari o'rtasidagi munosabatlarda yaxshi tomonga o'zgarishlarni sezishdi. Bir guruh o'qituvchilarda usullarni (o'qituvchining kasbiy yo'nalishini, pedagogik muloqot uslubini baholash, mojaro darajasini baholash) takroriy qo'llash kichik o'zgarishlarga olib keldi, bu boshlang'ich va takroriy o'quvlar orasidagi qisqa vaqt oralig'i bilan izohlanishi mumkin.

O'qituvchi va talabalar o'rtasidagi o'zaro munosabatlarning psixologik tahlili sifat jihatidan o'ziga xoslikni aniqladi: bu jarayonda har bir tomon hisobga olinadi. Talabalar o'qituvchining faoliyati, xatti-harakati va shaxsiyatiga yuqori talablar qo'yadilar: faqat psixologik jihatdan barkamol muloqot o'qituvchiga talaba uchun muhim, obro'li shaxs bo'lishiga yordam beradi.

Pedagogik ta'sir ko'rsatishniig asosiy usullari - bu talab, istiqbol, rag'batlantirish va jazolash, jamoatchilik fikri.

Talab - tajribada juda keng tarqalgan usul bo'lib, ta'lim-tarbiya jarayonida pedagogning tarbiyalanuvchiga shaxsiy munosabatining namoyon bo'lish yo'li bilan yoki bu xatti-harakatlarning rag'batlantirilishi yoki to'xtatilishini ta'minlaydi. U pedagogik ta'sir ko'rsatishning boshlang'ich usuli bo'lib, tarbiyalanuvchilarda o'ziga nisbatan mas'uliyat va talabchanlikni rivojlantirishda alohida vazifani bajaradi.

Istiqbol - ta'sir ko'rsatishniig juda ta'sirchan usuli bo'lib, u bolalarning xatti-harakatlarini, ular oldiga qo'yilgan maqsadlar, ularning shaxsiy intilishlari, qiziqishlariga aytiladi.

Rag'batlantirish va jazolash o'quvchilar xulq-atvoriga tuzatish kiritishni, ya'ni foydali xatti-harakatlarni qo'shimcha rag'batlantirishni va tarbiyalanuvchilarning noma'qul xatti-harakatlarini to'xtatishni ta'minlaydi.

Jamoatchilik fikri - tarbiyalanuvchilarning ijtimoiy foydali faoliyatini har tomonlama va muntazam rag'batlantirib borshini ta'minlaydi.

O'zaro fikr almashish bilan ta'sir ko'rsatish vositalari: ishontirish, ta'sir qilish, o'zaro fikr almashish bilan ta'sir ko'rsatish.

Ishontirish pedagogik ta'sir ko'rsatish usuli sifatida darslarda o'quv axboroti, ijodiy suhbatlar, munozaralar, siyosiy axborotlar shaklida qo'llaniladi.

O'qituvchilar va talabalar o'rtasidagi shaxslararo munosabatlarda muloqot qobiliyatlarini rivojlantirish jarayonida turli vaziyatlar yuzaga keladi. O'qituvchining pedagogik muloqot madaniyatini bilmasligi yoki muloqot normalariga rioya qilmasligi muayyan muammolarni keltirib chiqarishi mumkin. Shu sababli, ba'zida siz o'qituvchi va talaba, o'qituvchi va talabalar o'rtasidagi munosabatlarning keskinlashishini ko'rishingiz mumkin. Muammoli vaziyatni hal qilish (bartaraf qilish) samaradorligi o'qituvchining psixologik-pedagogik bilim darajasi, uning madaniyati bilan bog'liq. O'qituvchining o'quvchi bilan munosabatlarining asosi - axloqiy me'yorlarga rioya qilish, o'quvchining ichki dunyosiga ishonch va e'tibor, unga nisbatan mehribonlik va samimiylikning namoyon bo'lishi.

Faol tinglash texnikasi o'qituvchi va talabalar o'rtasidagi har qanday aloqa jarayonida qo'llanilishi mumkin. Masalan, o'quvchilar juda xafa bo'ladi, xafa bo'ladi, ularni muvaffaqiyatsizliklar ta'qib qiladi, ular qandaydir to'siqlarga duch kelishadi, kayfiyatlari tushib ketadi. Ushbu va boshqa qiyin vaziyatlarda o'qituvchi faol tinglashdan foydalanishi mumkin. U bunday holatlarda talabalarda ijobiy his-tuyg'ularni uyg'otish va bolalarni stress va tushkunlik holatidan olib tashlash uchun ularga hamdardlik bildirishni bilishi kerak. Ammo o'quvchilar haddan tashqari hayajonlangan yoki qo'zg'aluvchan bo'lsa, faol tinglash orqali

muloqotni o'rnatish mumkin emas, chunki bunday daqiqalarda ular o'zlarining his-tuyg'ularini va tajribalarini to'liq nazorat qila olmaydilar va ularga aytilgan so'zlarning mazmunini idrok etmaydilar. O'qituvchi talabalarni tinchlantirishi, ularni o'z-o'zini nazorat qilish holatiga keltirishi va shundan keyingina muloqotni o'rnatishi kerak. Muloqot uchun muhit yaratilgan vaziyatda o'qituvchi xotirjam tinglash usulidan foydalanishi mumkin. Talabalarning osoyishta muhitda muloqot qilishi va o'qituvchini tinglashi uchun o'qituvchida barqarorlik, chidamlilik, sabr-toqat bo'lishi kerak. Shuning uchun u nutqida yoki tushuntirishida g'amxo'rlik va iliqlik intonatsiyasini qo'yishi kerak. Tinch tinglash usulidan foydalanganda, talaba o'zini yolg'iz his qilmasligi kerak: u tinglanadi, tushuniladi, qo'llab-quvvatlanadi va unga g'amxo'rlik qiladigan odamlar bor.

FOYDALANGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Sobkin V.S., Fomichenko A.S. O'qituvchilarning maktab o'quvchilarida tajovuzkor xatti-harakatlarning sabablarini tushunishi // Psixologiya savollari. 2014 yil. 3-son. 24-36-betlar.

2. Sobkin V.S., Fomichenko A.S. Pedagogikada o'quvchilarning tajovuzkorligi sabablarini o'qituvchilarning tushunishi // Ta'lim sotsiologiyasi bo'yicha ishlar. T. XVI. jild. XXVIII / ed. V.S. Sobkina. M. Ta'lim sotsiologiyasi instituti RAO, 2012. 137-147-betlar.

3. Allen M., Witt P.L., Wheelless L.R. Talabalarni o'rganishda motivatsion omil sifatida o'qituvchining zudlik bilan o'rni: Kommunikativ ta'limning sababini sinab ko'rish uchun meta-tahlildan foydalanish. 2006. bet. 21-31.

4. Roorda D.L., Koomen H.M.I., To'kilgan J.L., Oort F.J. O'qituvchi va o'quvchining ta'sirchan munosabatlarining maktabdagi ishtiroki va yutuqlariga ta'siri: Ta'lim tadqiqotlarining meta-analitik yondashuvi. 2011. 81. 493-529-betlar.